

Sakat, Özürlü ve Engelli Kavramları: Tarifleri ve Farkları*

The Concepts of *Sakat*, *Özürlü* and *Engelli*: Definitions and Differences

ENSAR ALEMDAR

Kırklareli Üniversitesi

(ensaralemdar@gmail.com), ORCID: 0000-0002-0682-5594.

Geliş Tarihi: 22.10.2021. Kabul Tarihi: 20.11.2021.

“ ” Alemdar, Ensar. “*Sakat, Özürlü ve Engelli Kavramları: Tarifleri ve Farkları.*” *Zemin*, s. 2 (2021): 28-49.

* Bu çalışma, 27.06.2021 tarihinde *III. Uluslararası Rumeli [Dil, Edebiyat ve Çeviri] Sempozyumu'*nda sunulan “Mana Birleşmesi ve Mana Farkı Bakımından *Sakat, Özürlü ve Engelli Kavramları*” başlıklı bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

Özet: Aralarında mana farkı bulunan bazı kelimeler arasında, zamanla, mana birleşmesi meydana gelebilmekte ve bunun neticesi olarak da bahse konu kelimelerden bazıları kullanımdan düşebilmektedir. Bunun yanı sıra, ifade ettikleri manalardan duyulan rahatsızlık sebebiyle kullanılması tercihen terk edilen kelimeler de mevcuttur. Bu durumun bir örneği de *sakat*, *özürlü* ve *engelli* kelimelerinin kullanılmasına dair tercihlerde kendisini göstermektedir. Olumsuz bir manayı ihtiva ettiği gerekçesiyle kullanılmasından imtina edilen *sakat* kelimesi, yerini *özürlü* kelimesine bırakmış; ancak bir süre sonra aynı gerekçe ile *özürlü* kelimesi yerine de *engelli* kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte, söz konusu kelimelerin hangisinin tercih edileceği veya hangisinin nerede kullanılacağı hususunda tam bir uzlaş sağlanamamıştır. *Sakat*, *özürlü* ve *engelli* kelimeleri, güncel Türkçe sözlüklerde de birbirinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Bu sebeple, bu çalışmada, bahse konu kelimelerin, mana farklarını da ortaya koyacak şekilde tarif edilmesine gayret edilmiştir. Bunun neticesi olarak; *sakat*, *özürlü* ve *engelli*'nin, aynı kavramı ifade eden farklı kelimeler değil; aynı kavram alanında yer alan farklı manalardaki kelimeler, hatta aynı hususun farklı açılardan değerlendirilmesi ile ortaya çıkan farklı kavramlar olduğu; bu sebeple, bu kavramların birbirinin muadili olmadığı, söz konusu kavramlardan birinin yerine öbürünün tercih edilmesinin doğru olmayacağı ve bahse konu her bir kavramın kendi ifade ettiği manasına muvafık olacak şekilde kullanılabileceği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *sakat*, *özürlü*, *engelli*, mana birleşmesi, mana farkı

Abstract: Over the course of time, the differences in meanings among some words may become absorbed and as a result, some of the words may fall out of use. There are also cases where words get abandoned because their meanings make us uncomfortable. An example of this situation is the words *sakat*, *özürlü* and *engelli*. The word *sakat*, oftentimes avoided on the grounds that it contains a negative connotation, was replaced by the word *özürlü*. Yet, the word *engelli* subsequently was preferred over the word *özürlü* for the same reason. However, there was never a complete consensus on which of these words should be used and where they should be used. Indeed, current Turkish dictionaries assume that *sakat*, *özürlü* and *engelli* are equivalents for each other. Therefore, in this study, the words in question are defined in a way that reveals the differences in their meanings. This study asserts that *sakat*, *özürlü* and *engelli* are not different words expressing the same concept. In fact, these words are different concepts that emerge when the same issue is evaluated from different perspectives. Therefore, I argue that these concepts are not equivalent to each other, that it would be inadequate to choose one of these concepts instead of the other, and that each concept in question should be used in accordance with its own meaning.

Keywords: *sakat*, *özürlü*, *engelli*, semantic merging, meaning difference

“ Farklı manaları muhtevi birden çok kelimenin, bu farklı manalarının tek kelimeye yüklenmesi ve birden çok kelime için tek kelimenin kullanılması ve hâliyle birden çok mananın tek kelimedede birleşmesi ‘mana birleşmesi’ diye isimlendirilebilir.”¹ Bu durum, aralarında mana farkı bulunmasına rağmen zamanla aynı manada kullanıldığı anlaşılan *sakat*, *özürlü* ve *engelli* kelimeleri için de caridir. Bu anlamda; *sakat* kelimesi yerini *özürlü* kelimesine, o da yerini *engelli* kelimesine bırakmıştır.² Bu durumun en mühim sebebi ise bahse konu kelimelerden *sakat* ve *özürlü*’nün olumsuz manalar ihtiva ettiği düşüncesidir.³

1 Yasin Yayla, “Türkiye Türkçesinde Mana Birleşmesi Problemi: ‘Gaye’, ‘Hedef’, ‘Maksat’, ‘Amaç’ Örneği,” *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 20 (2020): 146.

2 Söz konusu kelimeler içerisinde, bu çalışmaya konu mana ile, en eski kullanıma sahip olanı *sakattır*: bk. Francisci à Mesgnien Meninski, *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae / Lexicon Turcico-Arabico-Persicum*, (Viennæ, 1680), 2:2633. Osmanlı Türkçesindeki sözlüklerde tam olarak bu çalışmaya konu manada kullanımı tespit edilememekle birlikte en azından 1960’lardan beri bahse konu mana ile müstamel olduğu anlaşılan (bk. Sevan Nişanyan, *Nişanyan Sözlük: Çağdaş Türkçenin Etimolojisi* [İstanbul: Liber Plus Yayınları, 2018], 648.) *özürlü* kelimesi ise 90’lı yıllardan sonra mevzuatta sıklıkla kullanılmıştır (bk. Yener Şişman, “Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme,” *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 7, s. 28 [2012]: 71-73). Bu çalışmaya konu manası ile Osmanlı Türkçesinde kullanılmayan *engelli* kelimesinin de en azından 1980’lerden beri kullanıldığı bilinmekte olup (bk. Nişanyan, *Nişanyan Sözlük*, 226.) 3 Mayıs 2013 tarihli ve 28636 sayılı *Resmî Gazete*’de yayımlanan 6462 sayılı Kanun ile mevzuatta yer alan *sakat* ve *özürlü* kelimeleri *engelli* olarak değiştirilmiştir (bk. Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, s. 6462, *Resmî Gazete*, s. 28636 (03 Mayıs 2013). <https://www.resmigazetc.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503-1.htm>).

3 Bu durum, pek çok çalışmada *engelli* kelimesinin tercih edilmesinin gerekçesi olarak dile getirilmiştir. Bu duruma örnek olarak bk. “Sakatlık, özürlülük ve engellilik kavramları genel olarak birbirinin yerine kullanılmasına rağmen temelde aynı anlamları ifade etmemektedir. Özellikle *sakat* ve *özürlü* kavramının yerine kullanılan *engelli* kavramı diğer kavramlara göre daha geniş bir anlam ifade eden bir kavram olup, *sakat* ve *özürlü* kavramlarından daha yumuşak bir ifade olduğu ve onları incitmemek için genellikle tercih edilmektedir” Mustafa Şen, “Türkiye’de Engellilere Yönelik İstihdam Politikaları: Sorunlar ve Öneriler,” *Sosyal Güvenlik Dergisi* 8, s. 1 (2018): 131. “Türkçede engellileri isimlendirmek için kullanılan terimler biraz yavaş da olsa, İngilizcedeki değişime paralel bir durum takip etmektedir. Önceleri dilsiz-lal, kör-âmâ, sağır, *sakat*, çolak, topal vb. gibi rencide edici anlamlar taşıyan kelimeler, ilk olarak *özürlü* kelimesine daha sonra da *engelli* kelimesine evrilmiştir” Hasan Erdem Mumcu, *Engelli Spor Politikaları* (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2018), 6.

Bir kişi, kendi meramını daha doğru aktardığı gerekçesi ile aynı kavramı ifade ettiklerini düşündüğü kelimelerden bazılarını kullanmayı tercih ederken bazılarını da kullanmamayı tercih edebilmektedir. 'Kaba ve hoş karşılanmayacak bir kelime veya deyimden kaçınma' şeklinde tarif edilen ve "örtmece" (euphemism) olarak isimlendirilen bu durumun her dilde örnekleri mevcuttur.⁴ Ancak burada dikkati çeken ilk husus, konumuz olan kelimelerin tercih edilmesinde de görüleceği üzere, "kimseyi rencide etmeyecek o kelime" üzerinde tam bir uzlaşımın hiçbir zaman sağlanamamış ve bu arayışın bir türlü neticelenmemiş olmasıdır. Ayrıca, aynı kavramı ifade ettikleri gerekçesiyle birkaç kelimedenden yalnızca birinin kullanılıp diğerlerinin kullanımdan düş(ürül)mesinin ve olumsuz manalar kazanmış olduğu saikiyle dilin söz varlığında eskiden beri varlığını sürdüren bir kelimenin kullanılmasından imtina edilmesinin bazı mahzurlu tarafları da olabilmektedir. Örneğin, bu tasarruflar; dilin mana inceliklerini karşılarkenki zenginliğini kaybetmesine ve sözlü dilde başlayan mana ve kavram kargaşasının yazılı dile de sirayet etmesiyle anlaşılmazlığın kalıcı hâle gelmesine sebebiyet verebilmektedir. Özellikle, kurumların aynı kavram için farklı kelimeleri veya farklı kavramlar için aynı kelimeyi kullanmaları, bu kargaşanın en mühim tezahürlerindendir ve *sakat*, *özürlü* ve *engelli* kelimeleri de bu durumun en bariz örneklerindendir.⁵

Sakat, *özürlü* ve *engelli* kelimelerinin, asıl manaları itibarıyla herhangi bir hakaret manası taşımasalar da hakaret için kullanıldıkları da bilinmektedir.⁶ Olumsuz manalar ifade ettiği gerekçesiyle *sakat* yerine *özürlü*, *özürlü* yerine *engelli* ve aynı kavram alanından daha pek çok kelime kullanılsa da ilgili kelimelere ve aslında bu kelimelerle vasıflandırılan insanlara olumsuz yaklaşılmaya devam edildiği anlaşılmaktadır. Bu durum, zihni ve ahlâki bir problem olarak her ferdi ilgilendirmekle birlikte konu olarak farklı disiplinlerin kapsamına girmektedir.

4 Talat Tekin, *Türkoloji Eleştirileri* (Ankara: Simug, 1997), 114.

5 Resmî kaynaklar başta olmak üzere *sakat*, *özürlü* ve *engelli*'den hangisinin tercih edileceği konusunda bir tutarlılığın olmaması; çevirilerde de kendisini gösteren bir sorun olduğu gibi konuya ilişkin kavramların tariflerinde, tartışmalı ve bazen de anlaşılmayan yönlerin bulunmasının da sebeplerindendir: bk. Şişman, "Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar," 71. Bu anlamda, şahıslardan daha ziyade kurumların tutumunun söz konusu kavram kargaşasını kökleştirdiği de söylenebilir.

6 Hilal Oytun Altun, "Hakaret Anlamı Olmayan Kelimelerin Hakaret Amaçlı Kullanımı," *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, s. 2/1 (2009): 5-8.

Bu çalışmanın konusu ise söz konusu durumları ifade etmekte en çok tercih edilenler olmaları hasebiyle yalnızca *sakat*, *özürlü* ve *engelli* kavramları⁷ ve bu kavramların Türkçe⁸ açısından ele alınması ile sınırlı olacaktır.

Çalışmamızın odak noktasını *sakat*, *özürlü* ve *engelli* kavramlarının her birinin güncel Türkçe sözlüklerdeki tarifinin ne olması gerektiği oluştursa da burada, insanların *sakat*, *özürlü* veya *engelli* şeklinde vasıflandırılmasının “ahlâki model”, “medikal/tıbbi model” ve “sosyal model” gibi farklı yaklaşımlarla⁹ izah edilmesine değinmek de yerinde olacaktır. Bu yaklaşımların farkları kısaca şu şekilde belirtilebilir: Ahlâki modele göre, insanların bahse konu durumları, kişinin içindeki “şeytan”ın/“ahlâksızlık”ın dışı vurumunun bir sonucudur. Medikal modelde, söz konusu durumların medikal/bireyci (yani tedavi edilmesi gereken) bir durum olarak değerlendirilmesi, anormallik ve bozuklukla ilişkilendirilmesi söz konusudur. Bu model, söz konusu insanların fiziki ve biyolojik durumuna odaklanmaktadır. Sosyal model ise yukarıda zikredilen görüşlere bir tepki niteliğinde ortaya çıkmıştır ve bu model çerçevesinde, yetersizliğin varlığı reddedilmemekte; ancak bunun bir problem olarak yaşanması bireyde değil toplumda aranmaktadır.¹⁰ İlgili kavramların söz konusu modellere göre ele alınarak gözden geçirilmesi ve değiştirilmesi; farklı dillerde (örneğin İngilizcede) zuhur eden, hatta milletlerarası kuruluşların da dikkate aldığı bir durumdur; örneğin Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ) medikal modele uygun olan eski sınıflandırmasına ve tariflerine karşı çeşitli itirazlar dile getirilmiş ve daha sonra DSÖ de söz konusu sınıflandırmasını ve tariflerini sosyal modele uygun

7 *Sakat*, *özürlü* ve *engelli* kavramlarının yanı sıra kullanılan öbür kavramlar (*işlev ve yapı farklılıkları, yeti yitimi, yetersizlik, malüllük, iş göremezlik, özel gereksinimlilik* vd.) için bk. Şişman, “Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar,” 70. Ayrıca, Osmanlı döneminde aynı kavram alanında kullanılmış olan öbür kavramlar için bk. Kamuran Şimşek, “Osmanlı Devleti’nde Engelliler İçin Kullanılan Tabir, Lakap ve Sıfatlar,” *Belgi Dergisi* 2, s. 15 (2018): 728-40.

8 *Sakat*, *özürlü* ve *engelli* ile ilgili Türkçedeki kavram kargaşasının benzeri, farklı diller için de geçerlidir: bk. Şişman, “Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar,” 70.

9 Bu modeller ile ilgili geniş bilgi ve söz konusu modellere alternatif olarak teklif edilen farklı yaklaşımlar için bk. Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı ve Yıldırım Şentürk, ed. *Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak*, Çeviren Ferit Burak Aydar (İstanbul: Koç Üniversitesi, 2011).

10 Serhat Özgökçeler ve Yusuf Alper, “Özürlüler Kanunu’nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi,” *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 1, s. 1 (2010): 37.

olacak şekilde değiştirmiştir.¹¹ Bahse konu kişilere ve onların durumlarına karşı takınılan tutumları esas alan bir tasnifi ifade etmekte olan bu modellere göre değerlendirildiğinde, *sakat* ve *özürlü* kelimelerini tercih edenlerin "medikal/tıbbi model"e, *engelli* kelimesini tercih edenlerin "sosyal model"e uygun bir tutuma sahip olduğu ifade edilmektedir.¹² Bununla birlikte; kelime tercihleri, bahse konu kişilere ve onların durumlarına karşı takınılan tutumu her zaman doğru bir şekilde yansıtmayabilir; zira bir kişi, *engelli* kelimesini kullansa da "ahlâki model"e denk gelen bir tutuma sahip olabilir. Ayrıca, söz konusu kelimelerin her biri için herkesçe kabul edilen ortak bir algının mevcut olduğu da söylenemez; zira mevzuatta *sakat* yerini *özürlüye*, o da yerini *engelliye* bıraksa da kimseyi rencide etmeyecek ortak bir kelime üzerinde insanlar arasında henüz tam bir uzlaşa sağlanamamış ve her birine dair çeşitli itirazlar dile getirilmiş olan söz konusu kelimelerin üçü de günümüze kadar kullanılmaya devam etmiştir.¹³ Bu sebeplerle; *sakat*, *özürlü* veya *engelli* kavramlarından hangisinin tercih edileceği veya hangisinin nerede kullanılacağı hususunun; yukarıda zikredilen modeller veya bu kavramlarla ilgili algılar çerçevesinde değil, söz konusu kavramların ifade ettikleri manalar üzerinden ele alınmasının daha sağlıklı bir değerlendirmeye imkân tanıyacağı anlaşılmaktadır.

Türkçede yalın isimlerin mana ve gönderim dağılımını yöneten kısıtlamalar olduğu bilinmektedir.¹⁴ "Kelimelerin mana farklarının yok olması; gittikçe sayısı artmakta olan, 'anlamdaş' olarak isimlendirilen ve dil problemi olarak addedilebilecek bir kelimeler topluluğu ortaya çıkarmaktadır. Anlamdaşlığın var olup olmadığı üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Çalışmaların ekseriyetinde bir dilde tamamen aynı manaya gelecek iki kelimenin var olamayacağı fikri savunulmuştur."¹⁵ Dola-

¹¹ Fatma Erbil-Erdugan, *Türkiye'de Özürlü Yoksulluğu ve Mücadele Politikalarının Değerlendirilmesi: Ankara-Keçiören Örneği* (Ankara: T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2010), 6-7.

¹² Şişman, "Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar," 74-75.

¹³ Bahse konu durumdaki kişilere yönelik faaliyetlerde bulunan sivil toplum kuruluşlarının isimlerinde de farklı tercihlerin öne çıkması ve *sakat*, *özürlü* ve *engelli* kelimelerinin her birinin bu kuruluşların isimlerinde kullanılması (bk. Şişman, 72-74.) da söz konusu kelimelerin her biri için herkesçe kabul edilen ortak bir algının olmadığına dair mühim bir gösterge olarak kabul edilmelidir.

¹⁴ Tacettin Turgay, "Semantics of Turkish Bare Nouns and The Function of Classifiers," *Turkic Languages* 24, s. 1 (2020): 55.

¹⁵ Yayla, "Türkiye Türkçesinde Mana Birleşmesi," 147.

yısıyla; aynı kavram alanında yer alan ve yakın anlamlı olarak değerlendirilebilecek kelimelerin her birinin, taşıdıkları mana inceliklerini muhafaza ederek varlığını sürdürmesi; dilin mevcut zenginliğini koruması anlamına geldiği gibi herhangi bir hususun ve onunla ilgili kavramın doğru bir şekilde tarif edilmesini ve anlaşılmasını temin etmekte, ayrıca, her bir kelimenin gerekli durumlarda ihtiyacı karşılayacak şekilde ve yerli yerinde kullanılmasını da mümkün kılmaktadır. Herhangi bir özelliği sebebiyle bir insanın rencide edilmesinin önüne geçilmesi için, kullanılan kelimelere dikkat edilmesi gerektiği açıktır. Yukarıda da zikredildiği üzere, bunu sağlamak için insanların bazı kelimeleri kullanmaktan imtina etmeleri de tabiidir. Bununla birlikte; insanların bu bağlamdaki tercihlerinin tam olarak örtüşmemesi ve manaları farklı olmasına rağmen bazı kelimelerin şahıslar veya kurumlar tarafından aynı manada iniş gibi kullanılması, layıkıyla anlaşmayı zorlaştırmaktadır. Bu sebeple, kavram kargaşasını önlemek ve insanların birbirini doğru anlamasını sağlamak için elzem olan şey, aynı kavram alanındaki kelimelerin mana farklarını ortaya koyacak şekilde tarif edilmesidir.

Yukarıda zikredilen hususlar bağlamında, bu çalışmada; *sakat*, *özürlü* ve *engelli* kelimelerinin güncel Türkçe sözlüklerdeki tarifleri, bu kelimelerin etimolojileri ve bazı hususiyetlerine de temas edilerek değerlendirilecek; daha sonra söz konusu kelimelerin, mana farklarını ortaya koyacak şekilde tarif edilmesine gayret edilecektir.

Sakat - Özürlü - Engelli

Sakat kelimesinin güncel Türkçe sözlüklerdeki tarifleri şu şekildedir:

sakat: ‘1. Vücudunda hasta veya eksik bir yanı olan, engelli, özürlü; 2. Bozuk veya eksik’;¹⁶ (Ar. *sakaṭ* ‘işe yaramaz şey’) ‘1. Vücudunda bir eksikliği veya bir organında arızası bulunan (canlı), engelli, özürlü, alil; 2. Hasta veya kusurlu (organ); 3. Eksik, kusurlu, bozuk, hatalı; 4. (Hava için) Bir kararda gitmeyen, dikkat edilmezse sağlığa dokunan; 5. i. Bir şeyin kusurlu, bozuk, işe yaramaz tarafı’;¹⁷ ‘1. Kullanılamaz durumda olan; işe yaramaz. 2. {eAT} Kötü; fena. 3. {eAT} Yararsız; faydasız. 4. (Hayvan veya insan için) vücudunda bir eksiklik veya hastalık bulunan; hasta veya kusurlu olan. 5. (Organ için) herhangi bir sebeple

¹⁶ *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011), 2012.

¹⁷ İlhan Ayverdi ve Ahmet Topaloğlu, *Asırlar Boyu Târihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Kubbealtı, 2008), 3:2680.

işlevini yerine getiremeyen. 6. Herhangi bir eksikliği ve kusuru bulunduğu için işe yaramaz sayılan; kötü; hatalı. 7. Akla ve mantığa uygun görünmeyen; sağlıklı olmayan. 8. Bir şeyin hatalı ve işe yaramaz bölümü; kötü ve yararsız şey; yararsız; defo; özür. 9. Çeşitli sebeplerle bir veya birden çok organını kullanamayan kimse. 10. Hile; dalavere. 11. (Söz ve yazı için) yanlışlık'.¹⁸

Özürlü kelimesinin güncel Türkçe sözlüklerdeki tarifleri şu şekildedir:

özürlü: '1. Özürlü olan; 2. Engelli; 3. Kusurlu, defolu';¹⁹ '1. Özürlü olan, bir mazeret ileri süren; 2. Kusurlu, defolu; 3. Bir sakatlığı olan, engelli; 4. *din*. Abdesti bozan devamlı bir rahatsızlığı bulunan kimse, mazur';²⁰ '1. Özürlü bulunan; özürlü olan. 2. Bir mazeret ileri süren, özür bildiren. 3. Bir işi yapmasında, bir görevi yerine getirmesinde kabul edilebilir bir nedeni bulunan; mazeretli; mazur. 4. Kabahatli; kusurlu. 5. Yapımında bir kusur, eksiklik bulunan; defolu. 6. Zihinsel bozukluğu veya fiziksel bir eksikliği bulunan; sakat';²¹ 'sakat, kusurlu, eksik'.^{22/23}

Engelli kelimesinin güncel Türkçe sözlüklerdeki tarifleri şu şekildedir:

engelli: '1. Engeli olan, mânialı; 2. Doğuştan veya sonradan herhangi bir sebeple bedensel, zihinsel, ruhsal, duysal veya sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri çeken kimse';²⁴ '1. *spor*. Binicilik ve atletizmde atların veya sporcuların belli aralıklarla konmuş engeller üzerinden atlamaları suretiyle yapılan (karşılaşma); 2. Vücudunda bir sakatlık olan (kimse), özürlü';²⁵ '1. Engeli olan, mânialı. 2. Bir engel konulmuş, engel meydana getirilmiş. 3. (Öğrenci için) bir özürlü dolayısıyla sınava girememiş. 4. (Kişi için) Fiziksel ve biyolojik ihtiyaçla-

¹⁸ Yaşar Çağbayır, *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı: Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Ötüken - TİKA, 2016), 7:4935.

¹⁹ *Türkçe Sözlük*, 1872.

²⁰ Ayverdi ve Topaloğlu, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 3:2473.

²¹ Çağbayır, *Büyük Türkçe Sözlük*, 7:4610.

²² Andreas Tietze, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati* (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2018), 6:259.

²³ Ayrıca; Nişanyan, "özür" maddesinde *özürlü* kelimesi ile ilgili örnekler de yer vermiş ve burada *özürlü* kelimesinin manasını '... bedensel engelli kişi' olarak kaydetmiştir: bk. Nişanyan, *Nişanyan Sözlük*, 648.

²⁴ *Türkçe Sözlük*, 800.

²⁵ Ayverdi ve Topaloğlu, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 1:872.

rını karşılamasını güçleştiren veya ortadan kaldıran bedensel veya zihinsel özrü bulunan; özürlü’.^{26/27}

Yukarıda da görüleceği üzere, güncel Türkçe sözlüklerde *sakat*, *özürlü* ve *engelli* kelimeleri; mana farklarını da ortaya koyacak şekilde tarif edilmemiş veya söz konusu kelimelerin, bir diğeri ile karşılanması yeterli görülmüştür. Bir kelimenin tarif edilmek yerine bir diğeri ile karşılanması, sözlük yazımında başvurulmuş usullerden biri olsa da “sözcük eşleştirmeye dayalı (*word-match*) tanım” olarak isimlendirilen bu tarif türü, kısır döngüye yol açarak kusurlu tariflerin ortaya çıkmasına sebep olabildiği için sözlük bilimciler tarafından tenkit edilmektedir.²⁸

Burada; *sakat*, *özürlü* ve *engelli* kavramlarının kapsamının tam olarak belirlenmesi ve bu kelimelerin tariflerinin, mana farklarını da ifade edecek şekilde yapılabilmesi için, bahse konu kelimelerin her birinin köken bilgisinin ve Osmanlı Türkçesindeki tariflerinin tetkik edilmesi yerinde olacaktır.

Sakat kelimesinin kökeni şu şekildedir:

sakat: [*< Ar. saḳaṭ < s-k-ṭ* ‘düştü’] ‘Bir nesneden isḳāṭ olunan şey’e dēnür; ve bir işe yaramayup aṣlā ḥayr ve menfa‘ati olmayan nesneye itlāk olunur, cem‘i *esḳāṭ*’dur; ve rüsvāyılığa dēnür; ve metā‘ın alçağına ve kemterine dēnür; ve ḥisābda ve kelām ve kitābetde vāḳi‘ olan zelle ve ḥaṭāya itlāk olunur’;²⁹ ‘Her nesnenin kötüsü, adisi, bayağısı, düşüğü; rezalet; değersiz; ayıp; yanlış; yanılma; barsaklar; işkembe; insanların adisi; kefen soyucu’;³⁰ Arapça *skṭ* kökünden gelen *saḳaṭ* ‘düşük, döküntü, hor, kıymetsiz şey’ sözcüğünden alıntıdır.³¹

²⁶ Yaşar Çağbayır, *Büyük Türkçe Sözlük*, 3:1819.

²⁷ Ayrıca; Nişanyan, “engel” maddesinde *engelli* kelimesi ile ilgili örneklerle de yer vermiş ve burada *engelli* kelimesinin manasını ‘... sakatlığı olan’ olarak kaydetmiştir: bk. Nişanyan, *Nişanyan Sözlük*, 226.

²⁸ Howard Jackson, *Sözlükbilime Giriş*, çev. Mehmet Gürlek ve Ellen Patat (İstanbul: Kesit, 2016), 145; Engin Yılmaz, *Sözlük Bilimi Üzerine Araştırmalar* (Ankara: Pegam Akademi, 2019), 11.

²⁹ Muḥammed al-Firūzābādī, *al-Uḳyānūsü’l-Basīṭ fi Tarcamati ’l-Kāmūsī ’l-Muḥīṭ*, çev. Ahmed ‘Āşım (İstanbul: Maṭba‘a-yı Bahriyye, 1269[1853]), 2:481.

³⁰ Hüseyin Atay, İbrahim Atay ve Mustafa Atay, *Arapça-Türkçe Büyük Lûgat* (Ankara: Hilâl Matbaası, 1968), 2:1000.

³¹ Nişanyan, *Nişanyan Sözlük*, 728.

Farsça, Türkçedeki Arapça kelimeler için “kaynak dil³²” olduğu için³³ *sakat* kelimesinin Farsça sözlüklerdeki manasına bakmak da yerinde olacaktır:

sakat: ‘Ğalat murādıfidür, ki sehv u ħaṭā ma’nāsınadır; ve her hayvânın tersine ve fazlasına da dênür; ve ‘Arabîde fenâ ve yaramaz ve nâ-makbûl metâ’ ve herze ve hezeyân kavul ve ‘amel ma’nâlarınadır’,³⁴ ‘A. ‘Ğalat, ħaṭā (der suĥan, nuviştēn, ħisâb). Faẓîḥat, rusvâyî. Her metâ’-ı zebûn, kâlâ-yı bî-kâre ve bî-fâ’ide; firo-mâye, nâkes; firo-tenî numâyende’.³⁵

Sakat kelimesinin Osmanlı Türkçesi sözlüklerindeki tarifleri şu şekildedir:

sakat: ‘A. ‘Ĥâl-i aṣlîsi bozulmuş, cismânî bir ‘arızaya uğramış olan: *Sakaṭ el, ayağı sakaṭ, kolu sakaṭ, sakaṭ âdem*. Kelâmda ħaṭā, bozukluk: ‘*İbārâtı sakaṭ, ifādâtı sakaṭ*’;³⁶ ‘Ar. ‘1. Bir şey’in düşük ve işe yaramaz kısmı. 2. Kötü ve fâ’idesiz şey’. 3. Yanlış, ħaṭā, nokṣân, sehv: *Bu ‘ibārede, bu ħisābda sakaṭ vardır*.’ = Tür. ‘1. A’zâ-yı bedeninden biri nâķış ve ma’lûl olan, ‘alîl: *Sakaṭ bir âdem. Elinden, ayağından, gözünden sakaṭdur*. 2. Nâķış ve ‘alîl (‘uẓv): *Bu âdemin eli, ayağı, gözi sakaṭdur*. Kılıcla urup elini sakaṭ etdiler. 3. Ĥaṭālî, nâķış, toĝrı olmayan, yanlış: *Bu söz sakaṭdur. Sakaṭ iş işleme*’;³⁷ ‘A. ‘İşe yaramaz şey’, kötü ve fâ’idesiz şey’. Ĥisâb yanlış; ifâde ve yazı yanlış. Kabāḥat, ħaṭā.’ Tür. ‘A’zâ-yı bedeninden biri nâķış veya ‘alîl olan: *Bu âdemin gözi sakaṭdur*. Ĥaṭālî, fenâ, tehlikeli, kuşurılı, bozuk: *Sakaṭ iş, sakaṭ kumâş*’;³⁸ (günl.) ‘yanlış, eksiklik, kusur, sehv, taksîr (ç. taksîrât); yanlış, hatâ, zellet, taksîr (ç. taksîrât), kusûr, sehv, habt, galat, hays, uĝlûta, zalâl, zalâlet, küstâh, hazde;

32 Literatürde; “kaynak dil,” “aracı dil” ve “köprü dil” kavramlarının birbirinin yerine kullanılabildiği görülmektedir. Kaynak dil ‘bir kelimenin söz konusu dile geçmesine kaynaklık eden dil’ şeklinde tarif edilebilir: bk. Yasin Yayla, “Güncel Türkçe Sözlüklerde Arapça Asıllı Kelimeler için Kaynak Dil Olarak Farsça,” *Zemin*, s. 1 (2021): 178.

33 Farsçanın Türkçedeki Arapça kelimeler için kaynak dil olduğu hususu için bk. Emrullah İşler, “Türkçedeki Arapça Alıntı Kelimelerde Farsça Etkisi,” *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2004), 1:1409-20; Yayla, “Güncel Türkçe Sözlüklerde,” 176-95.

34 Muḥammed Hüseyin et-Tebrizî, *Kitâb-ı Tibyân-ı Nâfi’ der Terceme-yi Burhân-ı Kâfi’*, çev. Ahmed ‘Âsım (trc.) (Beldetü ’t-Tayyibeti ’l-Koştantiniyye: Dârü ’t-Tıbbâ’ati’s-Sultânîyye, 1214 [1799]), 479.

35 Muḥammed Mu’în, *Ferheng-i Fârsî* (Tahrân: İntişârât-ı Edinâ, 1381 [2002]), 1:864.

36 Mehmed Şalâhî, *Kâmûs-i ‘Osmânî: Türkcde Kullanılan ‘Arabî, Farsî, Ecnebî Kâffe-yi Luĝâtı Hâvidür* (İstanbul: Maḥmûd Beg Maṭba’ası, 1322), 4:28.

37 Ş[emse ’d-dîn] Sâmi, *Kâmûs-i Türki* (Der-i Sa’âdet: İkdâm Maṭba’ası, 1317 [1899-1900]), 1:727.

38 M. Bahâe’d-dîn, *Yeni Türcke Luĝat* (İstanbul: Evkâf-ı İslâmiyye Maṭba’ası, 1342 [1926]), 388.

kolak, kesik, gol, çolak, sâkıt, zalî, lenk, kem; eli ayağı kesik, kesük, çolak, topal, maktû‘u ‘l-‘uzv, sâkıt, ebter (*dişi*. betrâ), lûk; kötürüm, figâr, efgâr, maktû‘u ‘l-‘uzv, bühter; beli kırık’.^{39/40}

Sakat, *özürlü* ve *engelli* kelimeleri arasında, bu çalışmaya konu mana ile, en eski kullanıma sahip olanı *sakattır*.⁴¹

Sakat kelimesinin; köken dili olan Arapçadaki, Türkçeye geçmiş olan Arapça kelimeler için kaynak dil olan Farsçadaki ve Osmanlı Türkçesindeki manalarına bakıldığında, kelimenin bu çalışmaya konu manasını Türkçede kazandığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı Türkçesi sözlüklerinde kelimenin manası verilirken kullanılan “hâl-i aslisi bozulmuş” ifadesi dikkati çekmektedir. Buradan, *sakat* kavramının çerçevesini belirleyen hususun, kişinin ilgili durumunun; ferdin yaşadığı yoksunluk, bozukluk veya işlev kaybı açısından değerlendirilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, *sakatlılık* herhangi bir dış faktöre bağlı olarak ortaya çıkıp çıkmaması, kişinin, icra edilmesi beklenen fiilleri yerine getirip getirmemesi ya da durumu sebebiyle herhangi bir hakkından mahrum bırakılıp bırakılmaması mühim değildir; zira her durumda sonuç aynıdır, yani kişi yoksunluk, bozukluk veya işlev kaybı hâli üzredir ve *sakatlılık* odak noktası da yalnızca budur. Örneğin, *sakatlılığın* kaynağına, herhangi bir şekilde yürüyüp yürümemesine ya da herhangi bir hakkından mahrum bırakılıp bırakılmamasına bakılmaksızın bacakları olmayan bir kişi *sakat* olarak kabul edilir.

Osmanlı Türkçesi sözlüklerinde kelimenin manası verilirken kullanılan “cismani bir arızaya uğramış” ifadesinde de görüldüğü üzere, hem Osmanlı Türkçesi sözlüklerindeki hem de güncel Türkçe sözlüklerdeki tariflerden “kör, sağır, dilsiz vb.” kelimelerle ifade edilen durumların *sakat* kavramının içinde, hatta bu kavramın alt kümeleri olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

Sakat kelimesinin daha iyi anlaşılabilmesi için şu güncel örneklerle bakılması da faydalı olacaktır: Bir spor müsabakasında yaşadığı herhangi bir olay sonucunda

³⁹ Mertol Tulum, *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı* (Ankara: Türk Dil Durumu, 2011), 1538.

⁴⁰ Redhouse, *sakat* kelimesinin bu çalışmaya konu manasını Türkçede kazandığını belirtmiştir: bk. James William Redhouse, *A Turkish and English Lexicon / Kitâb-ı Ma‘ânî-yi Lehce* (Constantinople, 1890), 1064.

⁴¹ Meninski, *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae / Lexicon Turcico-Arabico-Persicum*, 2:2633.

müşabakaya devam edemeyen kişinin *sakatlandığı* ifade edilir. Örneğin, bacağına aldığı darbe sonucu "sakatlanan" bir oyuncu, aslında ilgili organı açısından tam bir kayıp yaşamamıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere *sakatlık* kavramı yalnızca ilgili durumla sınırlı, geçici ve kısmî olan bir yoksunluğu, bozukluğu ya da işlev kaybını da ifade edebilir. Ayrıca, yine bir spor müsabakasında başına aldığı darbe sonucu fiziki herhangi bir sorunu gözükme de bilinciyle ilgili sorun yaşaması sebebiyle oyuna devam edemeyen oyuncu için de "sakatlandı" ifadesi kullanılmaktadır. Buradan, sakatlığın, her türlü organın veya dokunun işlevinde meydana gelen bozulmayı ifade ettiği anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle, bu çalışmaya konu çerçevede, *sakat*; 'herhangi bir organında veya dokusunda geçici veya kalıcı, kısmen veya tamamen bir yoksunluk, bozukluk veya işlev kaybı meydana gelmiş kimse' şeklinde tarif edilebilir.

Özürlü (ve dolayısıyla *özür*) kelimesinin kökeni şu şekildedir:

Özürlü: [< Ar. 'uḍr + T. +II]; *özür*: al-'uḍr: İsm'dür; 'ma'rūfdur, ya'nî bahāneye dēnür, ki bir emriñ icrāsını terk eylemege sebeb ve vesîle olundur, cem'î a'ḍār gelir.' Mü'ellifin *Başā'ir*'de beyānına göre işbu 'uḍr mād'desi, aşl 'aḍire'den müteferra'dur, ki şey'-i necis ma'nāsınadır; *kulfe*'e teşbihen cild-i bekāret kezālik halk-ı şıbyānda olan 'ārız ve giderek bi 'l-'umūm 'ārız anıñla tesmiye olundu; ve insānıñ mahv-ı zünūbu zımnında irād eylediği bahāne dañı andan aḥz olundu, güyā ki anıñla necs-i günāhını mahv eder; ve 'inḳıṭā'-ı miyāh' ma'nāsına olan *i'tidār*'da ve 'durūs-ı menāzil' ma'nāsına olan *i'tidār*'da vuzūh-ı 'uḍr ile zenbi munḳaṭı' ve munderis olana teşbih taşavvur olunmuşdur; ve bed-ḥūya 'aḍūr ıtlākında murdārılık mutasavverdir; ve ḳaldı ki 'uḍr üç gūnedir: Biri "O işi işlemedim." demekle ḥāsıldur. Şānī "Şu nesneye mebnî işledim." demekledür, ki ol nesneyi zıkr ile mevkî-i zenbden ḥurūc eder. Şāliş "Gerçi anı işledim; lākin min ba'd işlemem." demekledür ve bu *tevbe*'dür. Pes her *tevbe*, 'uḍr olup emr bi 'l-'aḳs degildür; beynlerinde 'umūm u husūs-ı mutlak olur; ve 'uḍr ve 'uḍur ve 'uḍrā ve ma'ḍire' ve ma'ḍure'; masdarlardır, 'bir ādemīñ irād eylediği 'özr ve bahāneyi ḳabūl eylemek' ma'nāsınadır, ki "ma'zūr tutmak" ta'bīr olunur;⁴² 'aḍara, 'uḍr^{an}: 'Bağışlamak, affetmek; silmek, mahvetmek; mazur görmek, birinin özrünü kabul etmek; düşmana karşı yardım etmek, desteklemek, mazur tutmak, birini yermeyi bırakmak; bademcikleri şişmek; acıtmak, incitmek; haklı çıkar-

42 al-Firūzābādī, *al-Uḳyānūs* 'l-Basīṭ fī Tarcamati 'l-Ḳāmūsī 'l-Muḥīṭ, 2:23.

mak, göz yummak, kusura bakmamak.’ *‘udr* c. a *‘dār*: ‘Özür, mazeret; özürde ortaya konan delil, vesika, sebep, bahane’;⁴³ (Ar. ‘uzr > ‘özt) ‘1. Yanlış, hatalı bir davranışın elde olmadan veya mecbur kalındığı için yapıldığını bildirmek ve hoş görülmesini istemek üzere öne sürülen sebep, mazeret; 2. Kusur, hata, eksiklik; 3. *din*. Burun kanaması, herhangi bir organdan kan akması gibi abdesti bozan devamlı rahatsızlık’;⁴⁴ Ar. ‘uzr ‘1. Bir kusurun hoş görülmesini gerektiren sebep, mazeret; 2. Bir kusurun, bir suçun elde olmadan yapıldığını ileri sürme, mazeret; 3. Sakatlık, bozukluk, eksiklik veya elverişsizlik; 4. Kusur, defo’;⁴⁵ [Ar. ‘uzr > ‘özt] {OsT} ‘1. Eksiklik; kusur; elverişsizlik. 2. Engel; mâni. 3. İşlenen bir kusurlu davranışın, yapılan bir yanlışlığın elde olmadan yapıldığını ileri sürme; yanlışlığın, eksikliğin hoş görülme nedeni. 4. Bir yanlışlığı, bir eksikliği, bir görevi yerine getirememeyi bağışlatmak, bu konuda kendini haklı göstermek için ileri sürülen neden; mazeret; bahane. 5. Bir mal veya eşyada sonradan fark edilen yapım hatası; üretim hatası; imalat hatası; defo; kusur. 6. (Kişi için) fiziksel eksiklik ya da zihinsel bozukluk; sakatlık. 7. Abdestli bulunmayı önleyici durum veya rahatsızlık’;⁴⁶ Arapça *‘dr* kökünden gelen *‘udr* ‘bağışlama’ sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük Arapça *‘adara* ‘bağışladı, mazur gördü’ fiilinin fu‘l vezninde masdarıdır. *Özür dileme* eyleminde *özür* ‘bağışlama, af’ anlamında iken, Türkçe kullanımda sözcük “özür dileme” eyleminin adı olarak algılanmıştır;⁴⁷ ‘bir kabahatin bağışlanması; mazeret; kusur; sakatlık’ < Ar. *‘udr*.⁴⁸

Özür kelimesi, Osmanlı Türkçesi sözlüklerinin pek çoğunda madde başı olarak yer almamaktadır.⁴⁹ Bu sebeple, burada, *özür* kelimesinin karşılığı olarak kullanılabilecek *mazur* kelimesinin ve ilgili kelimelerin kök biçimi olan *özür*’ün Osmanlı Türkçesi sözlüklerindeki manalarının da verilmesi yerinde olacaktır.

Özür ve *mazur* kelimelerinin Osmanlı Türkçesi sözlüklerindeki tarifleri şu şekildedir:

43 Atay, *Arapça-Türkçe Büyük Lügat*, (Ankara, 1981), 3:312-14.

44 Ayverdi ve Topaloğlu, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 3:2473.

45 *Türkçe Sözlük*, 1872.

46 Çağbayır, *Büyük Türkçe Sözlük*, 2016, 7:4610.

47 Nişanyan, *Nişanyan Sözlük*, 648.

48 Tietze, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati*, 6:258.

49 *Özür* kelimesinin madde başı olarak kullanıldığı bir örnek olarak bk. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon / Kitāb-ı Ma‘ānī-yi Lehce*, 1290.

özür: 'Ar. '1. Édilen bir kabâhat ve kuşûruñ zarûrî ve gayr-i ihtiyârî oldığını işbâtla 'afvını dilemege medâr olmak üzere der-miyân olunan bahâne, sebeb: 'Özrüm vardır. 'Özr-i şer'î; 'özr-i makbûl; a'zâr-ı vâhiyye. 2. Bir kuşûr ve kabâhatın ma'zûr tutulmasıyla 'afvı: 'Özr dilemek. 3. Mâni', engel, 'â'ik: 'Özrüm var edi. Ba'zı a'zârdan tolayı... 4. Kuşûr, nakîşa, 'ayb, sakatlık: *Bu arabanın, bu konağın 'özri vardır. Bir 'özri olmasa idi bu kadar ucuz verilmaz idi*';⁵⁰ 'A. 'İşlenen bir kuşûruñ 'afvı için der-miyân olunan sebeb, bahâne, ma'zeret. 'Afv: 'Özr dilemek. Mâni', engel: 'Özrüm vardı gelemedim. Kusûr, 'ayb, sakatlık: *İşlemedigine göre muflak bir 'özri vardır*';⁵¹ 'İ'tizâr, 'uzur-hâhlık, ma'ziret-hâhi, 'aziret, ma'ziret, teallül, behane, pûziş, pây; behâne, 'illet, te'allül; dilek, istigfâr, 'uzûr-hâhlık, i'tizâr, ma'ziret-hâhi, ibtihâl'.⁵²

mazur: 'Ar. "Özri olan, bir kuşûr ve kabâhat ikâ'ına sebeb-i mücbiri olan, vazîfesini ifâ etmesine bir mâ'ni'-i şer'î olan, 'özri kabûl olunan: *Ziyâretiniize gelmek istiyordu; ammâ ma'zûrdur. Onu ma'zûr tutuyoruz. Ben sizi ma'zûr görüyorum*';⁵³ 'A. 'Özrlü olan, bir sebeb-i mücbirle bir şey'i yapamayan, kendisini töhmetden kurtaracak sebeb-i kâfi irâesine kâdir olan: görmek, tutmak'.⁵⁴

Osmanlı Türkçesindeki sözlüklerde tam olarak bu çalışmaya konu manada kullanımı tespit edilememekle birlikte en azından 1960'lardan beri bahse konu mana ile Türkiye Türkçesinde müstamel olduğu anlaşılan⁵⁵ *özürlü* kelimesi, 90'lı yıllardan sonra mevzuatta sıklıkla kullanılmıştır.⁵⁶

Özür kelimesinin yukarıda yer verilen tariflerinde de görüleceği üzere; *özür*, *engel* ve *sakatlık* kelimeleri Osmanlı Türkçesinde de birbirinin karşılığı olarak kullanılmıştır.⁵⁷

Özürlü kavramının, çalışmamıza konu çerçevede *ayıp*, *kusur*, *kabahat* ve *defo* kelimeleri üzerinden değil, *özür* kelimesi ile aynı kökten gelen *mazur* ve *mazeret* kelimeleri üzerinden anlaşılması daha münasip olacaktır. "Özür grubu ataması" gibi tabirler de bu tercihin daha doğru olacağını göstermektedir; zira bahse konu

50 Ş[emse'd-dîn] Sâmî, *Kâmûs-î Türkî*, 2:931.

51 M. Bahâ'e'd-dîn, *Yeni Türkçe Luğat*, 476.

52 Tulum, 17. *Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, 1812.

53 Ş[emse'd-dîn] Sâmî, *Kâmûs-î Türkî*, 2:1372.

54 M. Bahâ'e'd-dîn, *Yeni Türkçe Luğat*, 697.

55 Nişanyan, *Nişanyan Sözlük*, 648.

56 Şişman, "Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar," 71-73.

57 Ş[emse'd-dîn] Sâmî, *Kâmûs-î Türkî*, 2:931.

ifadede, bu gruba dâhil olarak ataması yapılan kişilerin bir *ayıbı*, *kusuru* veya *kabahati* değil, *mazereti* söz konusudur.

Özürlülük ve sakatlık karşılaştırılırken özürlülüğün tam değil kısmî bir kaybı, eksikliği ifade ettiği⁵⁸ söylene de yukarıda da izah edildiği üzere *sakatlık* kısmî de olabilir.

Özürlü kavramının çerçevesini belirleyen hususun, kişinin ilgili durumunun, icra edilmesi beklenen fiil açısından değerlendirilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda; kişinin yoksunluğunun, bozukluğunun veya işlev kaybının olup olmaması ve durumu sebebiyle herhangi bir hakkından mahrum bırakılıp bırakılmaması mühim değildir; zira her durumda sonuç aynıdır, yani kişi icra edilmesi beklenen fiili geçerli bir sebebe bağlı olarak yerine getirememektedir ve özürlülüğün odak noktası da yalnızca budur. Örneğin, bacakları olmayan bir kişi (yani bir *sakat*), bu durumunun neticesi olarak yürüyemediği zaman özürlü olarak kabul edilir. Eğer söz konusu kişi, herhangi bir şekilde ilgili fiili eksiksiz icra edebilirse -bu kapsamda- artık özürlü olarak addedilmez; ancak *sakat* olarak vasıflandırılmaya devam edilir. Yani kişi, hem *sakat* hem de özürlü olabileceği gibi *sakat* olsa da özürlü olmayabilir. Ayrıca, kişi, yürüyememesine bağlı olarak herhangi bir hakkından mahrum kalsa da kalmasa da özürlü olarak kabul edilir.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle, bu çalışmaya konu çerçevede, özürlü; ‘icra edilmesi beklenen fiilleri yerine getirememekle ilgili mazereti (geçerli bir sebebi) olan kimse’ şeklinde tarif edilebilir.

Engel kelimesinin kökeni ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmüş olup bunlar şu şekildedir:

engel: ‘Ol kimseneye dênür, ki bi ’t-ṭab‘ şuhbeti müstekreh ve her kelimâti müstehcen ola ve eşvâb yaḩasına dikilen ilik ve tûgmeye daḩı dêrler’;⁵⁹ ‘Bir şeyin gerçekleşmesini önleyen sebep, mâni, mâniya’ < Far. *angal* - Dankoff’a göre Ermeniceden alınmıştır (*argel*);⁶⁰ (Fars. *engel* ‘sohbeti çirkin olan, müstehcen kelimeler kullanan kimse’) [Eski metinlerde ‘âşıkla sevgilisi arasına giren kötü kimse, rakip’ anlamında geçen kelime daha sonra ‘müşkûlat, zorluk’ manasında kullanılmış, son dönemde de Ar. *mâni* karşılığı olarak teklif edilmiştir.] ‘1. Bir işin yapılmasını önleyen sebep, mâni; 2. Bir şeyin önünü kapayan, ileriye gör-

58 Şişman, “Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar,” 72.

59 et-Tebrizî, *Kitâb-ı Tibyân-ı Nâfi’ der Terceme-yi Burhân-ı Kâfi*, 108.

60 Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (Ankara, 1999), 135.

meye veya ileriye geçmeye mâni olan şey, hâil, mânîa, barikat; 3. *edeb*. Âşık ile sevgilisi arasına giren, bir araya gelmelerini mâni olan kimse';⁶¹ engel 1: [Far. *engel* 'ilmik' ? / *ên yer* 'çukur yer'⁶² (Gülensoy)] '1. Tuzak; tutan nesne. 2. Bir geçişi veya gidişi zorlaştıran veya ortadan kaldıran kapantı; mânîa. 3. Bir işin yapılmasını veya olmasını geciktiren ya da tamamen ortadan kaldıran sebep; önleyen. 4. Bir askerî hareketi durduran, geciktiren, başka yöne saptıran arazi engebese, iklim değişikliği veya insan yapısı etkenler. 5. Engelli koşullarda her sporcunun üzerinden atlamak zorunda olduğu çerçeveli yükselti.' engel 2: [Far. *engel* 'asalak, musallat kişi' / *engele* / *engil* / *engile*] {*OsT*} '1. İlik; düğme. 2. Rakip. 3. (Kişi için) sözü sohbete çekilmeyen; kaba';⁶³ Türkiye Türkçesi *engel*- 'yoluna çıkmak, mani olmak' fiilinden türetilmiş olabilir; ancak bu kesin değildir. Farsça *engel* (düğme, ilik) sözcüğüyle ilişkilendirilemez. Türkçe *en* sözcüğünün buradaki anlamı Arapça '*ard* (1. yatay olma, 2. yolunu kesme, önüne çıkma) ile paraleldir;⁶⁴ engel 1: 'rakip' < Fa. *angal* 'tufeyli, parazit, müz'ic, musallat kimse'; engel 2: 'mânî, mânîa' < Fa. *angal* 'ilik, ilmik'. krş. Az. *ängäl* 'mania', fakat aynı zamanda 'gizli bir mânîa'.^{65/66}

Engelli kelimesi, Osmanlı Türkçesi sözlüklerinde madde başı olarak yer almamaktadır. *Engel* kelimesinin Osmanlı Türkçesi sözlüklerindeki tarifleri ise şu şekildedir:

engel: 'Mânî', hâ'il, men' veyâ te'hîre sebep olan şey', müşkilât';⁶⁷ engul: Fâ. 'Kelâmı igrenc, şuhbeti kaba ve çirkîn âdem.' engul, engule, engül, engüle, engil, engile: 'Eşvâbın yaçasına ve önjüne ve kollarına yapılan ilik; dikilen tüğme.'

⁶¹ Ayverdi ve Topaloğlu, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 1:871.

⁶² *ên yer* ifadesi için bk. Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish* (London: Oxford University Press, 1972), 165.

⁶³ Çağbayır, *Büyük Türkçe Sözlük*, 3:1819.

⁶⁴ Nişanyan, *Nişanyan Sözlük*, 226.

⁶⁵ Tietze, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, 1:724.

⁶⁶ TDK *Türkçe Sözlük*'te *engel* kelimesinin kökeni ile ilgili herhangi bir açıklama ya da not mevcut değildir: "engel: 1. Bir şeyin gerçekleşmesini önleyen sebep, mânî, mahzur, müşkül, pürüz, mânîa, handikap, ket; 2. Hemzemin geçitlerde kara yolu güvenliğini sağlamak için kullanılan açılır kapanır düzenek, bariyer; 3. Herhangi bir yolu kapamak için konulan nesne, bariyer; 4. Kara yollarının kenarlarına yapılan korkuluk, bariyer; 5. *spor* Engelli koşullarda, her yarışmanın üzerinden atlaması gereken tahta düzenek, bariyer" *Türkçe Sözlük*, 800.

⁶⁷ Ş[emse'd-dîn] Sâmî, *Şâmûs-i Türkî*, 1:181.

Lisânımızda ‘mānî’, ḥā’il, sâtir’ ma’nâsında kullanılan “engel” bundan me’lûz olsa gerektür;’⁶⁸ ‘Önegü, rakîb, hasm’.⁶⁹

Engelli kelimesinin, bu çalışmaya konu manası ile, Osmanlı Türkçesinde müstamel olmasa da en azından 1980’lerden beri Türkiye Türkçesinde kullanıldığı bilinmektedir⁷⁰ ve 3 Mayıs 2013 tarihli ve 28636 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 6462 sayılı “Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile mevzuatta yer alan *sakat* ve *özürlü* kelimeleri *engelli* olarak değiştirilmiştir.

Engelli kavramının çerçevesini belirleyen hususun, kişinin ilgili durumunun, kendi dışındaki unsurlar açısından değerlendirilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, bacakları olmayan bir kişi (yani bir *sakat*), bu durumunun neticesi olarak yürüyemediği zaman *özürlü* olarak kabul edilir. Eğer söz konusu kişi, bu durumu sebebiyle hiçbir hakkından mahrum bırakılmadıysa bu kişiye *engelli* denemez. Yani her *sakat* ve *özürlü*, *engelli* değildir. Ancak kişi, bahse konu durumu sebebiyle bir hakkından mahrum bırakılırsa *engelli* olarak kabul edilir. Kısacası, burada kişinin herhangi bir hakkını elde etmesine mânîa yani engel olan şey; sakatlık veya özürlülük bağlamında kişinin özellikleri değil, aslında bu özelliklere bağlı olarak ortaya çıkan bir dış faktördür.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle, bu çalışmaya konu çerçevede, *engelli*; ‘herhangi bir fiili icra ederken sakatlığı ve özürlü sebebiyle bir mânîa ile karşılaşan kimse’ şeklinde tarif edilebilir.

Sonuç

Güncel Türkçe sözlüklerde *sakat*, *özürlü* ve *engelli* kelimeleri; mana farklarını da ortaya koyacak şekilde tarif edilmemiş veya söz konusu kelimelerin, bir diğeri ile karşılanması yeterli görülmüştür. Bu durum, bahse konu kelimelerin “anlamdaş” olduğu ve dolayısıyla bu kelimelerden herhangi birinin kullanılmasının yeterli olacağı fikrine zemin hazırlamaktadır.

Tek bir kelime ile farklı manaların ifade edilmeye çalışılması; her bir durumun kendi çerçevesi dâhilinde isimlendirilmesi, tarif edilmesi ve ele alınması

⁶⁸ Mehmed Şalâhî, *Kāmûs-i ‘Osmânî*, 2:44.

⁶⁹ Tulum, 17. *Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, 674.

⁷⁰ Nişanyan, *Nişanyan Sözlük*, 226.

ihtiyacına aykırı olduğu gibi bir kavram kargaşasına yol açarak meselenin anlaşılabilirliğini de ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla, sözü edilen her bir durumu farklı bir kavram olarak ele alıp her bir kavramı da farklı bir şekilde ifade etmek yerinde olacaktır. Ayrıca; hâlihazırda kullanılan kelimeler, manaları itibarıyla, sözü edilen her bir durumu ifade eden ve bu ihtiyaca cevap veren niteliği haiz olsa bile meselenin farklı veçheleriyle ele alınmasının bir sonucu olarak zamanla başka kavramlara ihtiyaç duyulabileceği de göz ardı edilmemelidir.

Bir kişi; çocukları açısından baba, ebeveynleri açısından çocuk, eşi açısından karı/koca, öğretmeni açısından öğrenci, öğrencisi açısından öğretmen olarak isimlendirilir. Bununla birlikte; bu ifadelerin hep aynı kişi için kullanıldığı, dolayısıyla da bunların hepsinin ayrı ayrı kullanılmasına ihtiyaç olmadığı söylenemez. Bunun gibi; *sakat*, *özürlü* ve *engelli* kelimelerinin aynı şeyi ifade ettiği ve bu sebeple bunlardan yalnızca birinin kullanılması gerektiği de söylenemez. Haddizatında, söz konusu kelimeler, tıpkı yukarıdaki örneklerde olduğu gibi, "anlamdaş" kelimeler olarak değil, aynı kişi için farklı açılardan değerlendirmenin ortaya çıkardığı farklı kavramlar olarak ele alınmalıdır.

Sakat, *özürlü* ve *engelli* kelimelerinin, asıl manaları itibarıyla herhangi bir hakaret manası taşımasalar da hakaret için kullanıldıkları da bilinmektedir. Olumsuz manalar ifade ettiği gerekçesiyle *sakat* yerine *özürlü*, *özürlü* yerine *engelli* ve aynı kavram alanından daha pek çok kelime kullanılsa da ilgili kelimelere ve aslında bu kelimelerle vasıflandırılan insanlara olumsuz yaklaşılmaya devam edildiği anlaşılmaktadır. Bu durum, zihnî ve ahlâki bir problem olarak her ferdi ilgilendirmekle birlikte konu olarak farklı disiplinlerin kapsamına girmektedir. Bu çalışmanın konusu ise söz konusu durumları ifade etmekte en çok tercih edilenler olmaları hasebiyle yalnızca *sakat*, *özürlü* ve *engelli* kavramları ve bu kavramların Türkçe açısından ele alınması ile sınırlıdır.

Sahip oldukları özellik ya da özellikler sebebiyle insanların rencide edilmesi, kabul edilemez bir durum olup bunun önüne geçilmesi için hassasiyet gösterilmesi ve bu bağlamda, kullanılan kelimelere dikkat edilmesi gerektiği açıktır. Bunu sağlamak için insanların bazı kelimeleri kullanmaktan imtina etmeleri de tabiidir. Bununla birlikte, söz konusu kelimelerin her biri için herkesçe kabul edilen ortak bir algının mevcut olduğu söylenemez; zira mevzuatta *sakat* yerini *özürlü*ye, o da yerini *engelli*ye bıraksa da kimseyi rencide etmeyecek ortak bir kelime üzerinde insanlar arasında henüz tam bir uzlaş sağlanamamış ve her birine

dair çeşitli itirazlar dile getirilmiş olan söz konusu kelimelerin üçü de bahse konu durumdaki kişilere yönelik faaliyetlerde bulunan sivil toplum kuruluşlarının isimlerinde dahi günümüze kadar kullanılmaya devam etmiştir. Ayrıca, söz konusu kelimelerin her biri için herkesçe kabul edilen ortak bir algının mevcut olmaması ve kelime tercihlerinin, tutumu her zaman doğru bir şekilde yansıtmaması dolayısıyla; *sakat*, *özürlü* ve *engelli* kavramlarının; bahse konu kişilere ve onların durumlarına karşı takınılan tutumları esas alan bir tasnifi ifade etmekte olan “ahlâki model”, “medikal/tıbbi model” ve “sosyal model” çerçevesinde ele alınmasının da sağlıklı bir değerlendirmeye imkân tanımadığı anlaşılmaktadır.

Sakat, *özürlü* veya *engelli* kavramlarından hangisinin tercih edileceği veya hangisinin nerede kullanılacağı hususundaki tercihlerin tam olarak örtüşmemesi ve manaları arasında farklılık bulunmasına rağmen söz konusu kelimelerin şahıslar veya kurumlar tarafından aynı manada imiş gibi kullanılması, layıkıyla anlaşmayı zorlaştırmaktadır. Bu sebeple, kavram kargaşasını önlemek ve insanların birbirini doğru anlamasını sağlamak için elzem olan şey, aynı kavram alanındaki bu kelimelerin mana farklarını ortaya koyacak şekilde tarif edilmesidir.

Sakat, *özürlü* ve *engelli* kelimeleri; yukarıda zikredilen hususlar bağlamında ve güncel Türkçe sözlüklerdeki tarifleri, köken dil ile kaynak dildeki manaları, Osmanlı Türkçesindeki tarifleri ve haiz oldukları başka bazı hususiyetleri de göz önünde tutularak çalışmamıza konu çerçevede şu şekilde tarif edilebilir:

sakat: Herhangi bir organında veya dokusunda geçici veya kalıcı, kısmen veya tamamen bir yoksunluk, bozukluk veya işlev kaybı meydana gelmiş kimse.

özürlü: İcra edilmesi beklenen fiilleri yerine getirememekle ilgili mazereti (geçerli bir sebebi) olan kimse.

engelli: Herhangi bir fiili icra ederken sakatlığı ve özürlü sebebiyle bir mânia ile karşılaşan kimse.

Yukarıdaki tarifler çerçevesinde oluşan üçlü tasnif, DSÖ’nün eski sınıflandırmasında “bozukluk, yetersizlik/özürlülük/sakatlık, engellilik” kavramları ile ve yeni sınıflandırmasında da “bozukluk, etkinlik sınırlılıkları, katılım kısıtlılıkları” kavramları ile ifade edilen tasnife⁷¹ de muvafıktır. Yukarıdaki tariflerden anlaşılacağı üzere, kişinin ilgili durumunun; ferdin yaşadığı yoksunluk, bozukluk veya işlev kaybı açısından değerlendirilmesi *sakat* olup olmadığını; icra edilmesi beklenen fiil açısından değerlendirilmesi *özürlü* olup olmadığını; ferdin dışındaki

71 Şişman, “Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar,” 77-80.

unsurlar açısından değerlendirilmesi ise *engelli* olup olmadığını ortaya koyar. Bu bağlamda, kişi; gözleri görmediği için *sakat*, kendisinden beklenen fiilleri gözleri görmediği için yapamaması sebebiyle *özürlü* ve hayatının herhangi bir aşamasında gözleri görmediği için bir *mânia* (engel) ile karşılaşması sebebiyle *engelli* olarak vasıflandırılabilir. Ayrıca, aynı kavramı ifade ettiği ve daha olumlu bir çağrışıma sahip olduğu gerekçesiyle *sakat* yerine *özürlü*, daha sonra da *özürlü* yerine *engelli* kelimesinin kullanılmasının bir neticesi olarak; *sakat*, *özürlü* ve *engelli* kavramlarının alt kümeleri için kullanılan ifadelerde de aynı değişimin cari olduğu görülmektedir. Mamafih, bahse konu ifadelerden hangisinin tercih edileceği veya hangisinin nerede kullanılacağı hususunda da söz konusu kavramların zikredilen mana farklarının dikkate alınması daha doğru olacaktır.

Sakat, *özürlü* veya *engelli* kavramları birbirinin zorunlu bir sonucu olarak değerlendirilmemelidir. Örneğin, gözleri görmeyen bir kişi (yani bir *sakat*), söz konusu durumu sebebiyle gözleri gören bir kişiden beklenen fiilleri yapamamak hususunda mazur görülmesi (yani *özürlü* olarak değerlendirilmesi) beklenmesine karşın herhangi bir yolla tıpkı gözleri gören kişiler gibi ilgili fiilleri eksiksiz yerine getirebilir. Bu durumda, her *sakat*ın aynı zamanda *özürlü* olduğunu söylemenin doğru olmayacağı anlaşılmaktadır. Bunun gibi, gözleri gören bir kişiden beklenen fiilleri yapamamak hususunda mazur görülen bir kişi (yani bir *özürlü*); hayatının herhangi bir aşamasında, gözlerinin görmemesine bağlı bir *mânia* ile karşılaşmayabilir. Bu durumda, her *özürlü*nün aynı zamanda *engelli* olduğunu söylemenin doğru olmayacağı anlaşılmaktadır. Kısacası; *sakat*, *özürlü* ve *engelli* kavramlarının her biri; öbür kavramlar ile ilgili hususiyetlerin mevcut olup olmadığına bakılmaksızın, yalnızca, kendi tarifi çerçevesindeki şartların geçerli olup olmadığına bağlı kalınarak kullanılmalıdır.

Netice olarak; güncel Türkçe sözlüklerde de birbirinin karşılığı olarak kullanılan *sakat*, *özürlü* ve *engelli*'nin, aynı kavramı ifade eden farklı kelimeler değil; aynı kavram alanında yer alan farklı manalardaki kelimeler, hatta aynı hususun farklı açılardan değerlendirilmesi ile ortaya çıkan farklı kavramlar olduğu; bu sebeple, bu kavramların birbirinin muadili olmadığı, söz konusu kavramlardan birinin yerine öbürünün tercih edilmesinin doğru olmayacağı ve bahse konu her bir kavramın kendi ifade ettiği manasına muvafık olacak şekilde kullanılabileceği anlaşılmaktadır.

Kaynaklar

- Altun, Hilal Oytun. "Hakaret Anlamı Olmayan Kelimelerin Hakaret Amaçlı Kullanımı." *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, s. 2/1 (2009): 1-15.
- Atay, Hüseyin, İbrahim Atay ve Mustafa Atay. *Arapça-Türkçe Büyük Lûgat*. c. 2. Ankara: Hilâl Matbaası, 1968.
- _____. *Arapça-Türkçe Büyük Lûgat*. c. 3. Ankara, 1981.
- Ayverdi, İlhan ve Ahmet Topaloğlu. *Asırlar Boyu Târihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. c. 1. İstanbul: Kubbealtı, 2008.
- _____. *Asırlar Boyu Târihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. c. 3. İstanbul: Kubbealtı, 2008.
- Bezmez, Dikmen, Sibel Yardımcı ve Yıldırım Şentürk, ed. *Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak*. Çeviren Ferit Burak Aydar. İstanbul: Koç Üniversitesi, 2011.
- Clauson, Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. London: Oxford University Press, 1972.
- Çağbayır, Yaşar. *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı: Büyük Türkçe Sözlük*. c. 3. İstanbul: Ötüken - TİKA, 2016.
- _____. *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı: Büyük Türkçe Sözlük*. c. 7. İstanbul: Ötüken - TİKA, 2016.
- Erbil-Erdugan, Fatma. *Türkiye'de Özürlü Yoksulluğu ve Mücadele Politikalarının Değerlendirilmesi: Ankara-Keçiören Örneği*. Ankara: Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2010.
- Eren, Hasan. *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara, 1999.
- al-Fîrûzâbâdî, Muḥammed. *al-Uḳyânûsu'l-Basîṭ fî Tarcamati'l-Kāmûsi'l-Muḥîṭ*. Çeviren Aḥmed 'Âşım. c. 2. İstanbul: Maṭba'a-yı Bahriyye, 1269 [1853].
- İşler, Emrullah. "Türkçedeki Arapça Alıntı Kelimelerde Farsça Etkisi." *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, c. 1. 1409-20. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2004.
- Jackson, Howard. *Sözlükbilime Giriş*. Çeviren Mehmet Gürlek ve Ellen Patat. İstanbul: Kesit Yayınları, 2016.
- Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, s. 6462, *Resmî Gazete*, s. 28636 (03 Mayıs 2013). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503-1.htm>
- M. Bahâe'd-dîn. *Yeni Türkçe Lûgat*. İstanbul: Evkâf-ı İslâmiyye Maṭba'ası, 1342.
- Mehmed Şalâḥî. *Kāmûs-i 'Osmânî: Türkcede Kullanılan 'Arabî, Farsî, Ecnebî Kâffe-yi Luğâtı Hâvidür*. c. 2. İstanbul: Maḥmûd Beg Maṭba'ası, 1313 [1895-96].
- _____. *Kāmûs-i 'Osmânî - Türkcede Kullanılan 'Arabî, Farsî, Ecnebî Kâffe-yi Luğâtı Hâvidür*. c. 4. İstanbul: Maḥmûd Beg Maṭba'ası, 1322 [1904-05].
- Meninski, Francisci à Mesgnien. *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae / Lexicon Turcico-Arabico-Persicum*. c. 2. Viennæ, 1680.

- Mu'în, Muḥammed. *Ferheng-i Fârsî*. c. 1. Tahrân: İntişârât-ı Edinâ, 1381 [2002].
- Mumcu, Hasan Erdem. *Engelli Spor Politikaları*. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2018.
- Nişanyan, Sevan. *Nişanyan Sözlük: Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*. İstanbul: Liber Plus, 2018.
- Özgökçeler, Serhat ve Yusuf Alper. "Özürlüler Kanunu'nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi." *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 1, s. 1 (2010): 33-54.
- Redhouse, James William. *A Turkish and English Lexicon / Kitâb-ı Ma'ânî-yi Lehce*. Constantinople, 1890.
- Ş[emse'd-dîn] Sâmi. *Ḳāmūs-i Türkî*. c. 1. Dersa'adet: İkdâm Matba'ası, 1317 [1899-1900].
- _____. *Ḳāmūs-i Türkî*. c. 1 Dersa'adet: İkdâm Matba'ası, 1318 [1900-01].
- Şen, Mustafa. "Türkiye'de Engellilere Yönelik İstihdam Politikaları: Sorunlar ve Öneriler." *Sosyal Güvenlik Dergisi* 8, s. 1 (2018): 129-52.
- Şimşek, Kamuran. "Osmanlı Devleti'nde Engelliler için Kullanılan Tabir, Lakap ve Sıfatlar." *Belgi Dergisi* 2, s. 15 (2018): 728-40.
- Şişman, Yener. "Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme." *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 7, s. 28 (2012): 69-85.
- et-Tebrizî, Muḥammed Hüseyin. *Kitâb-ı Tıbyân-ı Nâfi' der Terceme-yi Burhân-ı Kâfi'*. Çeviren Ahmed 'Âsım (trc.). Beldetü 't-Tayyibeti'l-Koştanîniyye: Dârü 't-Tıbbâ'ati's-Sultânîyye, 1214 [1799].
- Tekin, Talat. *Türkoloji Eleştirileri*. Ankara: Simug, 1997.
- Tietze, Andreas. *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. c. 6. O-R. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2018.
- _____. *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. c. 1. A-E. İstanbul: Simurg, 2002.
- Tulum, Mertol. *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Durumu, 2011.
- Turgay, Tacettin. "Semantics of Turkish Bare Nouns and the Function of Classifiers." *Turkic Languages* 24, s. 1 (2020): 30-77.
- Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011.
- Yayla, Yasin. "Güncel Türkçe Sözlüklerde Arapça Asıllı Kelimeler için Kaynak Dil Olarak Farsça." *Zemin*, s. 1 (2021): 176-95.
- _____. "Türkiye Türkçesinde Mana Birleşmesi Problemi: 'Gaye', 'Hedef', 'Maksat', 'Amaç' Örneği." *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 20 (2020): 145-56.
- Yılmaz, Engin. *Sözlük Bilimi Üzerine Araştırmalar*. Ankara: Pegem Akademi, 2019.